

Rozmieszczenie ludności w d.rejencji koszalińskiej od roku 1910 do 1925 (1933) w oświetleniu rozpraw H.Müggenburga: "Die Bevölkerungsverteilung im Regierungsbezirk Köslin". (wyd.Museum für Länderkunde zu Leipzig, Wissenschaftliche Veröffentlichungen, Neue Folge 3, str.13-34, Lipsk 1935 rok).

Opracował: mgr.Wojciech Trzebiński.

Przedmowa.

H.Müggenburg postawił sobie za cel zbadanie na podstawie danych statystycznych problemu rozmieszczenia ludności w rej. koszalińskiej wg. stanu z roku 1925 i zmian, jakie zaszły w tym rozmieszczeniu w okresie czasu od roku 1910 do 1925. Jego rozprawa ma charakter pracy źródłowej opartej o wyniki kilku kolejnych niemieckich spisów ludności. Autor wykorzystał też literaturę przedmiotu. Podana przezeń bibliografia ważniejszych opracowań liczy 30 pozycji. Rozprawa Müggenburga ukazała się w roku 1935. W czasie składania jej do druku zostały opublikowane wyniki spisu ludności z dnia 16.VI.1933 roku. Autor zdołał je jeszcze w pewnej mierze dodatkowo uwzględnić, zwłaszcza przy sporządzaniu mapy rozmieszczenia ludności i gęstości zaludnienia (tabl.3.).

Praca Müggenburga nie pozbawiona jest akcentów politycznych. Już na wstępie autor podkreśla, że w następstwie Traktatu Wersalskiego rozerwana została "setki lat licząca jedność gospodarcza i kulturalna ziem niemieckich", co z kolei ujemnie oddziaływało na strukturę gospodarczą rej.koszalińskiej. Rozpa-

trując zagadnienie polskich robotników sezonowych pisze Müggensburg o "niebezpieczeństwie" płynącym stąd, że robotnicy ci obracali zarobione w Niemczech pieniądze na wykup w Polsce przy pomocy rządu polskiego gospodarstw wiejskich z rąk niemieckich. Autor ubolewa również, że polscy robotnicy sezonowi niejednokrotnie kupowali ziemię i osiedlali się w Niemczech. Müggensburg z satysfakcją konstatuje, że rząd hitlerowski w znacznej mierze zapobiegł temu "niebezpieczeństwu". W wywodach autora spotykamy nawet swego rodzaju curiosum, które mogło wyjść jedynie spod pióra badacza niemieckiego.

Mianowicie Müggensburg pisze, że w okresie od połowy czerwca 1924 r. do połowy czerwca 1925 r. robotnikami sezonowymi byli prawie wyłącznie Polacy, z pośród których ok. 60% podało język niemiecki jako ojczysty.

W konkluzji swej pracy Müggensburg, stwierdzając nikły przyrost ludności w rej. koszalińskiej, szuka dróg wyjścia z tego smutnego dla ówczesnych Niemiec stanu rzeczy. Autor nie wierzy w możliwości poważniejszego zagęszczenia ludności wiejskiej, a to ze względu na niekorzystne dla rolnictwa warunki fizjograficzne. Jedyne wyjście znajduje on w uprzemysłowieniu rej. koszalińskiej, powtarzając modny podówczas w Niemczech slogan: "Industrie in den Osten".

Praca Müggensburga, interesująca i bogato ilustrowana mapami i wykresami, stanowi cenny przyczynek do zagadnienia demografii ^{geografii} Ziemi Odzyskanych.

A. Rozmieszczenie ludności wg. stanu z dn. 16.VI.1925 r.

wzgl. z dn. 16.VI.1933 r.

I. Warunki fizjograficzne rozmieszczenia ludności.

Rejencja koszalińska obejmowała 14.111 km² i liczyła w dniu 16.VI.1933 r. - 685.708 mieszkańców (w dniu 16.VI.1925 r. - 680.664 mieszk.). Gęstość zaludnienia wynosiła 48,9 mieszk. na 1 km² (a nie licząc powiatów miejskich - 32 mieszk. na 1 km²) wobec 136,3 w Prusach i 140,3 w Rzeszy. W obrębie całej Rzeszy tylko Pogranicze miało mniejszą gęstość zaludnienia (43,8), podczas gdy już Prusy Wschodnie wykazywały 63,1 mieszk. na 1 km².

37,9% ludności rejencji koszalińskiej mieszkało w gminach liczących ponad 2000 mieszk., a 62,1% - w gminach poniżej 2000 mieszk. Rejencja koszalińska należała do tych prowincji Rzeszy, które miały stosunkowo najwięcej ludności wiejskiej. (W całej Rzeszy żyło na wsi 35,6% ludności, w Prusach - 33,8%, w Prusach Wschodnich - 61,6%, a na Pograniczu - 62,0%).

Stosunki ludnościowe rejencji koszalińskiej tłumaczą się przede wszystkim czynnikami natury gospodarczej. Ogół ludności był zależny bądź bezpośrednio, bądź pośrednio od rolnictwa, gdyż także rozwój mniejszych i większych miast opierał się na gospodarce rolnej. Z tych względów rozważania nad problemem rozmieszczenia ludności trzeba rozpocząć od zbadania miejscowych stosunków gospodarczych i ich podstaw fizjograficznych.

Z pośród czynników fizjograficznych ważną rolę dla omawianego zagadnienia spełnia geologiczna i morfologiczna struktura krajobrazu. Rejencję koszalińską przecina pas wyżyn stanowiący

pod względem geologicznym morenę czołową z czasów ostatniego zlodowacenia. Północną granicę tego pasa stanowi linia: Świdwin-Bobolice-Polnów-Lębork. Na północ rozciąga się na niższym poziomie pas moreny dennej, zrazu pagórkowaty, potem równinny i poprzecinany pradolinami rzek. Jeszcze dalej leży pas wybrzeża z jego jeziorami, wydhami, zalewaniami i bagnami. Na południe od pasa moreny czołowej ciągnie się pas zandrów. W ten sposób rejencja koszalińska rozczłonkowana jest na cztery strefy, biegnące niemal równolegle: sandry, moreny czołowe, moreny denne i wybrzeże.

Pomiędzy poszczególnymi strefami istnieją ogromne różnice w jakości i wydajności gleby. Na zandrach udają się głównie kartofle i żyto. Łąk i pastwisk jest mało. Wszędzie występują gleby pochodzenia wysoko-bagiennego. W pojedynczych miejscach, które nie są pokryte piaskami, spotyka się margle narzutowe, np. koło Złocieńca, Czaplina i Lotynia.

Obszary moreny czołowej i dennej pagórkowatej w niewielkiej tylko mierze nadają się pod uprawę roli, gdyż duże partie pokryte są lasami i zaroślami. W strefie pagórkowatej moreny dennej spotykamy nieznaczną uprawę kartofli i owsa. Właściwie grunty rolne rejencji koszalińskiej znajdują się na wybrzeżu i w równinnym pasie moreny dennej. Wprawdzie ciężkie gleby nadające się pod uprawę pszenicy i buraków cukrowych znajdują się jedynie w okolicach Koszalina i Kołobrzegu. Przeważają natomiast gleby średnie, na które składa się pasek i glina z obfitą zawartością próchnicy. Ponadto część powierzchni zajmują liczne bagna. Obszary zielone i pastwiska stałe, jako podstawy rozległej hodowli bydła, rozciągają się na wybrzeżu i w pradolinach rzek.

Według Meitzena podział gleb przedstawia się następująco

gleby gliniaste i kaolinowe	gliniaste piaski, piaszczysta gleba.	Gleby piaz- czyste.	Gleby bagien- ne.	Wody
8,3%	34,9%	45,4%	7,8%	3,6%

Na ogół więc przeważają gleby mało wartościowe. Jedynie miejscami koło Kołobrzegu i Koszalina spotykamy gleby żyzne. Klimat rejencji koszalińskiej jest określony dwoma czynnikami: przynależnością tego obszaru do kontynentu wschodnio-europejskiego i sąsiedztwem Bałtyku. Przeciętne temperatury wynoszą:

	letnie	zimowe	roczne
Wybrzeże	16-17° C	- 1.1° C	6,8° C
Pojezierze Pomorskie	18° C	-4-5° C	6,0° C.

Wpływ morza Bałtyckiego ogranicza się, jak widzimy, do strefy wybrzeża, gdzie objawia się szczególnie w porze zimowej.

Według W. Volza suma ciepłoty wszystkich dni o średniej temperaturze dziennej ponad 5° C. nie przekracza 2.600° C. Jest więc znacznie niższa niż w pozostałych Niemczech. Ogólna liczba dni o średniej temperaturze dziennej poniżej 2° C., to znaczy takiej, która nie pozwala na pracę w polu, wynosi ponad 130. Średnia temperatura dzienna 5° C. bywa na wiosnę po raz pierwszy około 5 kwietnia. Ogólna suma ciepłoty 1900° C. jako minimum potrzebne wg. obliczeń Volza do rentownej uprawy pszenicy, osiągalna jest w rejencji koszalińskiej dopiero po 20 sierpnia.

Późna wiosna, która nadciąga między 13 a 19 maja i wczesna zima skracają okres wegetacji. Od połowy listopada ustaje

wszelka praca w polu i może być wznowiona dopiero w początkach kwietnia.

Ilość rocznych opadów atmosferycznych jest wystarczająca. Przeciętna suma opadów rocznych wynosią na wybrzeżu 600-650 mm, na pozostałych terenach 650-700 mm, a koło Koszalina i w częściach powiatów Sławno i Bobolice nawet 700-750 mm. Niekorzystnie natomiast wpływa na stan rolnictwa rozkład opadów atmosferycznych wg. pór roku, co ilustruje następujące zestawienie (dane z ośmiu stacji meteorologicznych):

	<u>Kwiecień</u>	<u>Maj</u>	<u>Czerwiec</u>	<u>Lipiec</u>	<u>Sierpień</u>	<u>Wrzesień</u>
Średnia w mm.	43	46	67	78	90	85
Odsetek sumy opadów rocznych	6,0	6,5	9,5	11,0	12,5	12,0

Okazuje się, że 57% sumy opadów rocznych przypada na 6 kolejnych miesięcy od kwietnia do września; pozostałe 43% przypada na późną jesień i zimę. W okresie wiosennym, a więc w tej porze roku, w której rośliny potrzebują najwięcej wilgoci, opady są niewielkie, podczas gdy największe nasilenie osiągają one w okresie żniw, wymagających właśnie suszy. Te niekorzystne warunki klimatyczne obniżają jeszcze bardziej małą wydajność już i tak nieurodzajnej gleby.

Charakter czynników fizjograficznych warunkuje odmienne, niż w Rzeszy, ukształtowanie stosunków rolnych. Poucza o tym następująca tabela porównawcza.

Użytkowanie gruntów w odsetkach ogólnej powierzchni:

	Grunty orne	Łąki i pastwiska	Lasy	Inne grunty
Rej. koszalińska	50.65 %	12.63 %	26.37 %	10.35 %
Rzesza	44.14 %	17.13 %	27.19 %	11.54 %

Jak widzimy, odsetek przypadający na lasy i nieużytki był w rej. koszalińskiej mniej więcej taki jak w Rzeszy. Natomiast łąk i pastwisk miała rej. koszalińska stosunkowo więcej. Użytkowanie ziemi w poszczególnych powiatach uwidocznione jest na tabl. 1 (mapa 1). Okazuje się, że powierzchni użytkowanej rolniczo było najwięcej w powiatach: Drawsko, Świdwin i Białogard, a *najmniej* - w powiatach: Słupsk, Miastko, Bytów i Lębork.

W porównaniu z Rzeszą miała rej. koszalińska większy odsetek gruntów rolnych, ale gorszą glebę i klimat. Dlatego też wśród ziemiopłodów rej. koszalińskiej na pierwszym planie znajdowały się: żyto, owies, siemniaki i rośliny pastewne, podczas gdy uprawa pszenicy i jęczmienia była stosunkowo niewielka. Porównanie w tym względzie z Rzeszą daje następujące zestawienie.

Powierzchnia zasiana wg. rodzajów ziemiopłodów.

	1 9 2 5	rej. koszalińska	Rzesza.
pszenica	10.421 ha	1.4 %	8.2 %
żyto	218.800 "	30.6 %	22.9 %
owies	130.125 "	18.2 %	16.7 %
jęczmień	20.014 "	2.8 %	7.0 %
siemniaki	122.326 "	17.1 %	13.7 %
rośliny pastewne	206.192 "	29.9 %	11.9 %

II. Rozmieszczenie ludności wiejskiej.

Stwierdziliśmy, że w rejencji koszalińskiej podział, wg. rodzajów ziemiopłodów, powierzchni zasianej był odmienny niż przeciętnie w całej Rzeszy. Fakt ten ma o tyle duże znaczenie dla problemu rozmieszczenia ludności, że uprawa roślin pastewnych, która w rejencji koszalińskiej zajmowała aż 29,9 % (wobec 11,9%) dla Rzeszy) ogólnej powierzchni rolnej, wymaga mało sił roboczych, a więc nie wpływa dodatnio na zagęszczenie ludności. Trudno jednakże tłumaczyć na tej jedynie podstawie różnice regionalne w rozmieszczeniu ludności. Tylko w strefie równinnej moreny dennej i na wybrzeżu da się stwierdzić zależność między lepszą glebą a większym zasiedleniem. Rzadsze zaludnienie pagórkowatej moreny dennej i czołowej spowodowane było obfitym drzewostanem tych rejonów. O wpływie lasu na gęstość zaludnienia poucza następująca tabela:

Ilość gmin o powierzchni zalesionej.	Mieszkańców na km ²						Ogólna ilość gmin.
	do 20	do 40	do 55	do 75	do 100	ponad 100	
do 20 %	24	280	195	94	28	44	665
do 50 %	39	224	37	14	1	6	321
ponad 50 %	59	33	2	1	-	3	98
Ogólna ilość gmin	122	537	234	109	29	53	1084

Jeszcze wyraźniejszą wymowę posiadają następujące dane. Na 122 gminy o gęstości zaludnienia poniżej 20 mieszkańców na 1 km², przypadało 59 takich, w których lasy stanowiły 50% ogólnej powierzchni. Natomiast na 53 gminy o gęstości powyżej 100

mieszkańców na 1 km², 44 - mają tylko 20% powierzchni zalesionej. Widzimy więc, że im większy był drzewostan, tym mniejsza - gęstość zaludnienia, gdyż w leśnictwie znajduje zatrudnienie znacznie mniej ludzi, niż w rolnictwie. Tylko kilka gmin, w których rozwinął się przemysł drzewny, miało stosunkowo większą gęstość zaludnienia.

Wielkość gminy nie stała wprawdzie w bezpośrednim związku z gęstością zaludnienia. Pośrednim koincydencjom nie da się przecież zaprzeczyć; mianowicie, w gminach bardziej rozległych prowadzona była gospodarka ekstensywna, która zapewniała utrzymanie małej stosunkowo liczbie ludności. Dotyczy to gmin położonych w lasach lub na dawnych obszarach dworskich. Z drugiej znów strony gminy terytorialnie mniejsze miały częstokroć większą gęstość zaludnienia z tego powodu, że w pewnych wypadkach mieszkańcy trudnili się przemysłem chałupniczym.

Dalszym czynnikiem wpływającym na stopień gęstości zaludnienia są stosunki komunikacyjne. Szczególnie korzystne nie były one w rej. koszalińskiej już przed I wojną światową. Przez obszar rejencji biegła tylko jedna główna linia kolejowa, łącząca Szczecin z Gdańskiem przez Świdwin - Białogard - Koszalin - Sławno - Lębork. Odchodziły od niej linie boczne, częściowo stanowiące połączenie z główną linią kolejową Berlin - Kostrzyn - Gorzów - Krzyż - Piła - (Chojnice-Tczew) - Malbork albo Gdańsk. Oprócz tego istniały koleje prywatne, liczące ogółem 505 km torów eksploatowanych, przeznaczone do komunikacji lokalnej. Tereny położone najdalej od linii komunikacyjnych leżą na wy-

brzeżu, na grzbiecie moreny czołowej i na zandrach. Istniejąca sieć kolejowa (zobacz mapę na ryc.I) wystarczała od biedy na potrzeby komunikacji wewnętrznej. Była natomiast całkiem nie wystarczająca dla komunikacji dalekobieżnej. Stosunki komunikacyjne pogorszyły się wskutek Traktatu Wersalskiego, gdyż rej.koszalińska została odcięta od rynków zbytu nad Wisłą, jak również utraciła bezpośrednie połączenie z Górnym Śląskiem przez Piłę-Poznań. Np. taki Lębork, który mógł zbywać swoje produkty w odległym o 80 km Gdańsku, musiał teraz przesyłać je do oddalonego o 288 km. Szczecina. Tego rodzaju układ stosunków komunikacyjnych, w połączeniu z wysoką taryfą towarową, wpływał na niekorzystne dla rolnictwa kształtowanie się cen. Ceny produktów rolnych musiały być bowiem niższe w porównaniu do Rzeszy, by wyrównać wysokie koszty transportu. Te same czynniki podrażały ceny nawozów sztucznych sprowadzanych z zachodu. Tak więc skutkiem niekorzystnych warunków komunikacyjnych, zagrożona była w silnym stopniu rentowność rolnictwa podobnie zresztą jak i rentowność przemysłu, co w żadnym razie nie mogło przyczynić się do zagęszczenia ludności na obszarze rej.koszalińskiej z wyjątkiem okolic położonych koło takich punktów węzłowych, jak Kołobrzeg, Koszalin, Szczecinek i Słupsk.

Jeszcze wyraźniejsze związki zachodzą między osadnictwem a wielkością gospodarstw wiejskich. Na 100 ha gruntów użytkowanych rolniczo przypadało w r.1925 na poszczególne kategorie gospodarstw wiejskich:

	Rejencja kossalińska	Prusy	Rzesza Niemiecka
poniżej 20 ha	37,0	46,0	53,4
20 - 100 ha	17,3	28,3	26,4
ponad 100 ha	45,7	25,7	20,2

(Stosunki w poszczególnych powiatach ilustruje mapa na tabl.I.).

Jak widzimy w rejencji kossalińskiej najwięcej gruntów użytkowanych rolniczo należało do obszarów dworskich, co ma o tyle związek z gęstością zaludnienia, że wielka własność ziemską z powodu ekstensywnego charakteru swej gospodarki, nie przyczynia się do zagęszczenia ludności. Ścisły związek zachodzący między wielkością gospodarstwa wiejskiego a ilością zatrudnionych w nim ludzi ilustruje poniższa tabela.^{x)}

Na 100 ha gruntów użytkowanych rolniczo przypadało osób zatrudnionych w poszczególnych kategoriach gospodarstw wiejskich

Gospodarstwa wiejskie	Rejencja		
	kossalińska	Prusy	
ilość zatrudnionych			
do 0,5 ha	588	589	gospodarstwa karłowate
0,5 - 2,0 ha	173	192	" "
2,0 - 5,0 ha	89	96	drobne gosp.chłopskie
5,0 - 20,0 ha	42	47	średnie " "
20,0 - 100,0 ha	24	24	duże " "
ponad 100,0 ha	17	21	obszary dworskie.

x) Dla poszczególnych powiatów por.tabele I.

Wielka własność ziemska zatrudniała w rejencji koszalińskiej mniej ludzi niż wykazuje średnia dla Prus. Wyjątek stanowią niektóre powiaty miejskie, jak Koszalin i Słupsk. Wysoka liczba zatrudnionych w gospodarstwach o obszarze mniejszym niż 2 ha tłumaczy się tym, że na wielu takich karłowatych gospodarstwach mieszkali ludzie trudniący się rolnictwem tylko pobocznie. Szczególne znaczenie dla rozmieszczenia ludności miał fakt, że w drobnych gospodarstwach chłopskich było zatrudnionych stosunkowo 2 razy tyle ludzi co w gospodarstwach średnich. Duże gospodarstwa chłopskie i wielka własność ziemska zatrudniały na 100 ha zaledwie 1/4 liczby zatrudnionych w gospodarstwach drobnych. Z powyższych rozważań wynika, że od rozmieszczenia poszczególnych kategorii gospodarstw wiejskich zależało odmienne rozmieszczenie ludności.

III. Podział ludności nie pracującej w rolnictwie wg. zawodów.

W roku 1925 podział ludności wg. zawodów przedstawiał się następująco (por. także tab. 2):

		%
A. Rolnictwo i leśnictwo	360.895	53
B. Przemysł i rzemiosło	122.530	18
C. Handel i komunikacja	69.042	10,1
D. Administracja, wojsko, wolne zawody itp.	28.877	4,3
E. Służba zdrowia	6.076	0,9
F. Służba domowa, zarobkujący bez stałego zajęcia	21.956	3,2
G. Bez zawodu	71.288	10,5
	<hr/> 680.664	<hr/> 100,0.

Z pośród 680.664 ogółu mieszkańców - 237.567 (t.j.34,9%) mieszkało w gminach liczących ponad 2.000 mieszkańców. Tym samym na gminy wiejskie przypadało 443.097 mieszkańców (t.j.65,1%). Rolnictwem i ogrodnictwem zajmowało się 348.139 ludzi (t.j.51,5% ogółu ludności), z czego jakieś 10.000 żyło w gminach liczących ponad 2 tys. mieszkańców. Mieszkańców gmin mniejszych, którzy żyli z rolnictwa i ogrodnictwa, można więc liczyć na ok.340 tys. Na wsi pozostawałoby zatem ok. 110 tys. ludzi nie oddających się zajęciom rolniczym. Innymi słowy, co czwarty mieszkaniec wsi nie był związany bezpośrednio z rolnictwem. Byli to rzemieślnicy, drobni przedsiębiorcy, restauratorzy, urzędnicy i rentierzy.

Przejdźmy z kolei do omówienia poszczególnych grup zawodowych ludności nie pracującej w rolnictwie.

Przemysł i rzemiosło były rozwinięte w rejencji kossalińskiej nadzwyczaj słabo, jako związane jedynie z miejscową produkcją rolną. Liczba 122.530 osób czynnych w przemyśle i handlu stanowi zaledwie 18% ogólnej liczby ludności (analogiczny stosunek dla Prus wyraża się liczbą 41,3%). Słabe uprzemysłowienie rejencji kossalińskiej ilustruje następująca tabela:

Rejencja kossalińska	Czynni zawodowo	%
Czynni zawodowo ogółem	378.797	100
A. Rolnictwo i leśnictwo	216.047	57
B. Przemysł i rzemiosło	55.856	14,1
z czego w gospodar. zatrudn. do		
5 ludzi	21.501 ²⁾	6
" " " do 50 ludzi	18.908	5
" " " ponad 50 "	14.602	4
C. Handel i komunikacja	29.863	7,9
D.E.G. Inne zawody	77.031	20,4

Z uwagi na to, że małe przedsiębiorstwa należą przeważnie do rzemieślników, można wnosić, że w rzemiośle znajdowało pracę 6% ludności, a we właściwym przemyśle tylko 9%. Stosunek zatrudnionych w rzemiośle i drobnym przemyśle wahał się na wsi między 4% a 6% ogółu mieszkańców, w miastach zaś wynosił 9 - 10%.

Co się tyczy innych gałęzi przemysłu, to górnictwo prawie nie istniało, ponieważ eksploatacja nielicznych kopalni węgla brunatnego była b.mało opłacalna. Natomiast w znaczniejszej ilości wydobywano torf. Na większą i mniejszą skalę produkowano wapno (wielkie wpiarnie istniały w pow.koszalińskim, koło Szczecinka i w pow.łęborskim). Skamieliny moreny czołowej stanowiły podstawę egzystencji liczny żwirowni. Po całym kraju rozrzuconych było wiele cegielni. W większych miastach jak Koszalin, Słupsk i Szczecinek znajdowały się fabryki maszyn i narzędzi rolniczych, które produkowano z importowanego surowca. Duże znaczenie posiadały liczne młyny, gorzelnie i wielkie młeczarnie z których największa znajdowała się w Słupsku. Ważne były również fabryki przetworów mięsnych. Duże zyski aż do wojny światowej 1914-1918 roku przynosił przemysł tekstylny w Kaliszu Pomorskim, Złocięcu, Okonku, Bobolicach i Miastku. Pierwotnie podstawę egzystencji tej gałęzi przemysłu stanowiła hodowla owiec na zandrach. Obfitość lasów spowodowała powstanie wielu tartaków i wielkich papierni. W Sianowie znajdowała się (nieczynna) fabryka zapalek. Rozmieszczenie dużych zakładów przemysłowych na terenie poszczególnych powiatów ilustruje ryc.2.

Nieliczny przemysł rejencji koszalińskiej służył w pierw-

szym rzędzie: eksploatacji nieznacznych skarbów mineralnych, przeróbce produktów miejscowych i produkcji narzędzi rolniczych. Koncentrował się on w miastach powiatowych, miasteczkach, większych gminach wiejskich i miejscowościach targowych.

Gospodarkę leśną spotykamy głównie na wybrzeżu i w pasie moreny czołowej t.j. na obszarach o najsłabszej gęstości zaludnienia. Większą gęstość zaludnienia wykazywały tylko miejscowości położone na skraju lasów i na większych polanach, ponieważ tancejsi mieszkańcy żyli nie tylko z leśnictwa, lecz także z rolnictwa, np. wielu robotników leśnych posiadało parcele rolne. Dlatego też spis ludności 1925 r. wykazał stosunkowo nieznaczna liczbę ok. 9 tys. ludzi, którzy podali pracę w leśnictwie jako główny zawód. Trudno też ująć statystycznie rybactwo, gdyż dla wielu ludzi połów ryb zarówno morskich, jak i słodkowodnych stanowił tylko poboczne źródło utrzymania. Nadmorskie miejscowości rybackie przekształcały^{się} coraz bardziej na uzdrowiska stanowiące nowe źródło zarobków. Przemysł hotelarski w uzdrowiskach rozwijał się coraz intensywniej, szczególnie na odcinku wybrzeża od Kołobrzegu do kąpielisk koszalińskich. Nader silny wzrost gęstości zaludnienia w uzdrowiskach możemy stwierdzić statystycznie tylko w niewielu wypadkach (zob. tab. 3).

IV. Rozmieszczenie miast.

Przy spisie ludności 1925 roku naliczono w rejencji koszalińskiej 25 gmin o ponad 2 tys. mieszk., z czego 23 gminy miejskie. Rozmieszczenie miast nie jest równomierne. Dwa rzędy miast, północny i południowy, ciągną się wzdłuż wyżyn moreny dennej.

Trzeci rząd tworzą małe miasta portowe wybrzeża. Miasta zakładane były w średniowieczu. W czasach późniejszych uzyskały prawo miejskie: Miastko (1506) i Okonek (1753). Natomiast w 17 wieku straciło prawo miejskie m. Arnhausen i przeszło do rządu gmin wiejskich. Powstanie większych miast na wybrzeżu i na jego najbliższym zapleczu (Słupsk, Koszalin, Kołobrzeg) tłumaczy się ich położeniem na ziemiach sprzyjających rozwojowi rolnictwa i przy wielkim szlaku tranzytowym biegnącym na północ od Pojezierza Pomorskiego z zachodu na wschód. Miasta te rozwinęły się do poziomu ośrodków gospodarczych całej rejencji. Znaczenie innych miast, zarówno pod względem gospodarczym jak i administracyjnym pozostało ściśle lokalne. Klasyfikacja miast wg. ich wielkości przedstawia się następująco. W roku 1925 przypadało na obszar rejencji: 10 miasteczek (Landstädte), poniżej 5 tys. mieszkańców, 12 małych miast poniżej 20 tys. i 3 miasta średnie poniżej 100 tys. mieszk. Dużych miast nie było wcale. Liczby te nabierają właściwego znaczenia przy porównaniu ze stosunkami w Rzeszy.

Gminy miejskie i wiejskie.

	Rejencja koszalińska		Rzesza Niemiecka	
	Ilość	Ludność w odsetkach ogółu mieszkańców	Ilość	Ludność w odsetkach ogółu mieszkańców
Gminy wiejskie	1059	65,1	60121	35,6
Miasteczka	10	4,5	2249	10,8
Małe miasta	12	15,6	920	13,1
Średnie miasta	3	14,8	216	13,7
Duże "	-	-	45	26,8

Z powyższego zestawienia wynika silna przewaga gmin wiejskich a nieznaczna - miast małych i średnich w stosunku do

przeciętnej dla Rzeszy. Mniejszy niż w całych Niemczech odsetek ludności przypadający na miasteczkawrejencji koszalińskiej tłumaczy się tym, że w Rzeszy wiele gmin wiejskich liczących ponad 2 tys. mieszkańców zostało zaliczonych w sensie statystycznym do grupy miasteczek. Natomiast w skali stosunków miejscowych należy właściwie zaliczyć Koszalin a przede wszystkim Słupsk do miast dużych.

B. Zmiany w rozmieszczeniu ludności.

I. Ogół ludności.

W pierwszej połowie 19 wieku, a nawet jeszcze w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych, ludność rejencji koszalińskiej powiększa się bardzo szybko. Np. względny przyrost ludności od roku 1816 - 1864 wynosi nie mniej jak 130%, wobec 86% dla całości państwa polskiego. Natomiast od powstania II Rzeszy do wybuchu pierwszej wojny światowej ludność rejencji koszalińskiej wzrasta wprawdzie, ale b. powoli w porównaniu z okresem poprzednim. Wyjaśnienia tego stanu rzeczy szukać należy w następujących zjawiskach. Jeszcze do roku 1840 rejencja nie tylko sama wchłaniała w całości swój przyrost naturalny, lecz była nawet terenem znacznej imigracji. Później, od połowy 19 wieku możemy obserwować zjawisko odwrotne, mianowicie emigrację. Spowodowany nią odpływ ludności bywał niewiele mniejszy od przyrostu naturalnego, a w latach osiemdziesiątych nawet większy. W latach wojennych 1914 - 1918 emigracja ustaje, by odżyć na nowo po wojnie. Mimo to

w okresie 1919 - 1925 notujemy silny wzrost ludności, spowodowany jednak okolicznościami natury politycznej, a mianowicie napływem do rejencji koszalińskiej optantów i uciekinierów z krajów bałtyckich i z ziem zwróconych przez Niemcy Odrodzonej Polsce. I tak, o ile w okresie od 1.12.1910 r. do 31.7.1914 r. wyemigrowało z rejencji koszalińskiej 30 tys. ludzi, o tyle okres od 1.8.1914 do 31.8.1923 r. wykazuje imigrację w ilości 55 tys. ludzi, co uwidacznia szczegółowej poniższa tabela.

Okres czasu	Nadwyżka wzgl. deficyt urodzin.	Imigracja (+) Emigracja (-)	Przyrost
1.12.10 - 31.7.14	+ 32.268	- 30.722	+ 1.546
1.8.14 - 30.9.19	- 15.726	+ 38.570	+ 22.844
1.10.19 - 30.11.19	+ 2.688	+ 3.552	+ 6.240
1.12.19 - 30.11.20	+ 9.333	+ 12.179	+ 21.512
1.12.20 - 30.11.21	+ 10.412	+ 486	+ 10.898
1.12.21 - 30.11.22	+ 8.737	- 3.281	+ 5.456
1.12.22 - 31.8.23	+ 5.468	+ 3.522	+ 8.990
1.8.14 - 31.8.23	+ 20.912	+ 55.028	+ 75.940.

Dla okresu po dn.31.8.1923 roku brak danych statystycznych odnośnie imigracji ludności. O ile jednak uwzględnimy wyniki spisów z ^{lat} roku 1910 - 1925, to okaże się, że przyrost naturalny dla tych 15 lat wyraża się liczbą 64.562 wobec zaledwie 58.803 przyrostu bezwzględnego. Różnicę 5.759 ludzi zaliczyć trzeba na konto emigracji. Pamiętajmy przy tym, że w liczbie 58.803 przyrostu bezwzględnego mieści się 25.279 ludności napływowej, która przed 1.8.1914 r. zamieszkiwała w innych częściach Rzeszy, a na

teren rejencji koszalińskiej przybyła w czasie wojny i po jej zakończeniu w charakterze uciekinierów i optantów. Doliczając 20% na urodzone po 1.8.1914 r. dzieci tych uciekinierów i optantów otrzymamy liczbę około 30.300 ludności napływowej (nie jest to oczywiście liczba dokładna, zważywszy, że wielu uciekinierów i optantów po dłuższym lub krótszym pobycie na terenie rejencji koszalińskiej wyemigrowało dalej na zachód w poszukiwaniu lepszych warunków życia). A zatem obliczona powyżej liczba 5.759 emigrantów wymaga skorygowania przez podniesienie jej o 30.300, co w rezultacie da liczbę około 36.100. Dla całej prowincji pomorskiej zestawienie odnośnych liczb przedstawia się następująco:

Rejencje	Przyrost (+) lub ubytek (-) ludności w następstwie migracji 1910-1925.	Optanci i uciekinierzy	Czyste straty (-) lub zyski (+)
Koszalińska	- 5.759	30.300	- 36.100
Stralsundzka	+ 5.123	6.200	- 1.100
Szczecińska	+ 37.573	32.200	+ 5.400
Pomorze	+ 36.937	68.700	- 31.800

Okazuje się, że w obrębie całej prowincji pomorskiej rejencją koszalińska stanowiła teren najsilniejszej emigracji. Dla rejencji szczecińskiej bilans wypada dodatnio, co tłumaczy się charakterem Szczecina jako ośrodka gospodarczego prowincji pomorskiej.

Mapa II. na tablicy 2. ilustruje ruchy ludności dla poszczególnych powiatów rejencji koszalińskiej w latach 1910 - 1925. Okazuje się, że najwięcej uciekinierów i optantów osiedliło się w powiatach: Lębork, Słupsk - wieś, Bytów i Szczecinek. Pomimo

to w wymienionych powiatach nastąpił spadek liczby ludności, gdyż równocześnie wykazują one wraz z pow. KołobrzESCO-Karlińskim najsilniejszą emigrację. Przyrost ludności miały jedynie powiaty miejskie: Kołobrzeg, Koszalin i Słupsk.

Pochodzenie ludności napływowej w latach 1910 - 1925 pokazuje tabela 4.

Zmiany w rozmieszczeniu ludności nastąpiły również wskutek zwiększania się ludności miast. O ile w okresie 1910 - 1919 wzrost ludności wiejskiej wyrażającej liczbę 18051 głów, jest jeszcze większy od odpowiednika dla miast (16124 głów), o tyle w okresie 1919 - 1925 ludność wiejska wzrasta zaledwie o 708 głów, podczas gdy liczba ludności miejskiej w tym samym czasie zwiększa się o 26438 ludzi. Praktycznie oznacza to stabilizację stanu liczbowego ludności wiejskiej przy równoczesnym silnym wzroście ludności miast. Do roku 1910 prawie wszystkie miasta wykazują procentowo prawie równomierny przyrost ludności. Natomiast w latach 1910 - 1919 rozwój poszczególnych miast przebiega b. niejednolicie. Miasta powiatowe zwiększają liczbę swych mieszkańców, podczas gdy w wielu miasteczkach na połudn.-zach., t.j. w strefie zandrów ludności ubywa. Dopiero po roku 1919 także te miasteczka zwiększają liczbę swej ludności w następstwie napływu tak uciekinierów i optantów ze wschodu, jak i ludności wiejskiej. O tym, jaki odsetek przyrostu ludności miejskiej stanowili uciekinierzy, ilustruje następujące zestawienie, obejmujące okres 1919 - 1925.

Miasta	Uciekinie- rzy	Uciekinie- rzy w od- setkach przyrostu ludności	Miasta	Uciekinie- rzy.	Uciekinie- rzy w od- setkach przyrostu ludności
Lębork	1575	67 %	Czaplinek	116	36
Słupsk	1478	35	Drawsko	104	33
Koszalin	915	50	Berwand	79	41
Szczecinek	541	24	Bytów	76	36
Złocieniec	237	63	Sianów	42	54
Darłowo	264	63.			

Widzimy, że część przyrostu ludnościowego miast przypadająca na uciekinierów była nadzwyczaj duża. Liczby bezwzględne osiągają swe najwyższe wartości odnośnie Lęborka i Słupska. Dla Lęborka ponadto zestawienie wykazuje najwyższą liczbę względną, co się tłumaczy położeniem tego miasta w bliskości ówczesnej granicy polsko-niemieckiej. Duża ilość uciekinierów przypadająca na Słupsk i Koszalin znajduje swe uzasadnienie w położeniu obu tych miast przy głównej linii kolejowej; nadto Słupsk i Koszalin były ważnymi ośrodkami gospodarczymi, co również miało swe znaczenie.

W okresie 1925-1933 miasta zwiększają liczbę ludności mniej więcej w równym tempie, przy czym miasta mniejsze mają stosunkowo większy przyrost ludności niż Koszalin i Słupsk.

Wzrost ludności miast i zahamowanie przyrostu ludności wiejskiej wpłynęło oczywiście na zmiany w podziale ludności wg. zawodów, jak wskazuje ryc.4. W okresie 1907-1925 grupy lud-

ności pracującej, zarówno w rolnictwie i leśnictwie, jak w górnictwie i przemyśle nie uległy zwiększeniu. Złożyły się na to: brak wszelkich podstaw do uprzemysłowienia kraju oraz szkodliwa dla rozwoju rolnictwa polityka celna rządów niemieckich, skutkiem której wieś nie była w stanie wchłonąć nawet części swego przyrostu naturalnego. W przeciwieństwie do rolnictwa i przemysłu ulegają natomiast wzrostowi grupy: handel i komunikacja oraz "inne zawody" (m.in. urzędnicy i zawody wolne), co przypisać należy wzrastającemu w miarę podnoszenia się poziomu kulturalnego ludności, zapotrzebowanie na lekarzy, adwokatów, agentów ubezpieczeniowych i in.

II. Ludność wiejska.

Od roku 1910 liczba ludności wiejskiej pomimo dużego przyrostu naturalnego utrzymuje się na stałym poziomie. Przyrost naturalny wyrównywany był bowiem przez emigrację. Brak niestety pełnych danych statystycznych o emigracji i jej przyczynach dla okresu 1930 - 1933 r. Według danych Izby Rolniczej w Szczecinie, opracowanych przez J. Kuriga, rejencja koszalińska miała w okresie od 1.1.1928 r. do 30.6.1929 r. największą w całej prowincji pomorskiej bezwzględną i względną liczbę emigracji ludności wiejskiej. Dotyczy to zwłaszcza powiatów: Bytowa (11,9%), Bobolic (11,8%), Szczecinka (10,9%), Słupska (9,7%), Drawska (9,7%) i Miastka (9,1%). Ciekawe, że emigracja przybrała największe rozmiary w powiecie bytowskim, t.j. tym, który posiadał najmniej gruntów zagospodarowanych przez wielką własność ziemską. W pozostałych natomiast powiatach o względnie

wysokim nasileniu emigracji, ziemia należąca do wielkiej własności stanowiła b.wysoki odsetek ogólnej powierzchni. Powiat Bytowski stanowił więc pod tym względem wyjątek, zrozumiały na tle ciężkiej sytuacji gospodarczej tego powiatu nadgranicznego. Znamienne, że w rejencjach szczecińskiej i stalsundzkiej stosunki ułożyły się w sposób całkiem odmienny. Rejencje te, posiadając wielką własność ziemską w o wiele wyższym procencie niż rejencja koszalińska, wykazują słabszy ruch emigracyjny. Przyczyną tego zjawiska jest okoliczność, że robotnik rolny był znacznie lepiej wynagradzany w obu wspomnianych rejencjach, aniżeli w koszalińskiej.

Powody skłaniające ludność wiejską rejencji koszalińskiej do emigracji zostały ujęte przy spisie następująco:

P o w ó d	Ilość wypadków	P o w ó d	Ilość wypadków.
Niskie wynagrodzenie	1637	Zapomogi dla bezrobotnych	135
Powaby miasta	947	Zwolnienie z pracy	132
Wykształcenie zawodowe	213	Ciężka praca na roli	107
Brak pracy	175	Różne przyczyny	1580.

Zestawienie wskazuje, że emigrację powodowały różnice w stosunkach gospodarczych i społecznych między życiem na wsi i w mieście. Na pytanie, dokąd kierowała się emigracja wiejska, odpowiedź daje poniższe zestawienie:

----- W obrębie prowincji pomorskiej		----- Poza prowincją pomorską	
Mniejsze miasta	1046	Berlin	1738
Miasta wydzielone (z powiatów)	752	Miasta zach.niem.	257
Szczecin	150	Inne miasta	416
Uzdrowiska nadmorskie	34	" gminy	514
	-----	Zagranica	-----
	1882		19
			2944.

Pod względem wieku i płci emigranci "główni", to zn. bez współemigrujących członków rodzin, dzielą się w sposób następujący:

----- W i e k	----- Mężczyźni	----- Kobiety	----- Razem
do 20 lat włącznie	666	746	1412
od 21 do 30 lat	1685	903	2588
" 31 do 40 lat	425	94	519
" 41 do 50 lat	165	30	195
" 51 do 60 lat	116	20	136
ponad 60 lat	65	11	76

Widzimy, że gros emigracji stanowili ludzie młodzi, do lat 30, co oznaczało utratę najlepszych sił roboczych i to tak dalece, że trzeba było sprowadzać z zagranicy robotników sezonowych (zob.tabl.7). Większość tych robotników zatrudniała wielka własność ziemską (powyżej 100 ha). Napotrzebowanie na obcokrajowe siły robocze tłumaczy się z jednej strony niższymi zarobkami robotników rolnych w porównaniu do płac w przemyśle, z drugiej zaś strony - strukturą pracy rolnej, która potrzebuje

więcej sił roboczych jedynie sezonowo, w okresie żniw. Robotnikami sezonowymi byli prawie wyłącznie Polacy, którzy przy niższej, w porównaniu do Niemców stopie życiowej, byli w stanie odłożyć część swych zarobków.

III. Akcja osadnicza.

Słaby wzrost gęstości zaludnienia rej.koszalińskiej grożący wyludnieniem tego terytorium pobudził odpowiednie czynniki w Niemczech do szukania środków zaradczych. Obiecywano sobie, że pomimo niekorzystnych warunków fizjograficznych da się zwiększyć gęstość zaludnienia okręgów wiejskich, przede wszystkim w drodze parcelacji obszarów dworskich. Akcja osadnicza nie przyniosła jednak spodziewanych rezultatów. Przybrała ona stosunkowo większe rozmiary jedynie w powiatach o lepszej glebie (Lębork, Bytów, Słupsk i Sławno, por.mapę 3 na tabl.2).

Z a m k n i ę c i e .

Reasumując, stwierdzić należy, że terytorium rej.koszalińskiej składa się z różnych, równoległe do pobraża morskiego biegnących stref. Podział ten opiera się głównie na podstawach fizjograficznych. Względnie wysoką gęstość zaludnienia posiadało wybrzeże. Strefa sąsiednia, w której leżały największe miasta i biegły główne arterie komunikacyjne, była zaludniona najgęściej, a to dzięki korzystnej dla rolnictwa powierzchni użytkowej w rejonie moreny dennej. W strefie moreny czołowej wskutek bogactwa lasów gęstość zaludnienia była słabsza, a tylko na południowym

skraju lasów występuje znowu strefa nieco silniej zaludniona i posiadająca szereg miasteczek. Najslabiej zaludniona była południowa część rejencji z powodu nieurodzajnej gleby sandów.

O ile do r.1880 ludność powiększała się stale w drodze przyrostu naturalnego, o tyle następne okresy wykazują silną emigrację, której niejednokrotnie nie mógł wyrównać przyrost naturalny. Od r.1890 ludność znowu się zwiększa, ale przyrost ogranicza się głównie do ludności miejskiej, gdyż wieś jest już "nasycona" pod względem gęstości zaludnienia. Napływ uciekinierów po I wojnie światowej nie był w stanie wyrównać emigracji - spowodowanej ciężkim położeniem gospodarczym ludności. Akcja osadnicza, popierana przez rząd niemiecki, zwłaszcza od r.1919, osiągnęła pewne rezultaty tylko w strefie moreny dennej, dysponującej dobrą glebą. Od r.1910 do 1933 liczba ludności wiejskiej stoi zasadniczo na stałym poziomie, w przeciwieństwie do miast, których rozrost ludnościowy spowodowany był głównie napływem uciekinierów ze wschodu.

Od spisu z r.1925 do spisu z r.1933 ludności rejencji wzrosła zaledwie o 5039 głów t. j. o 0,7%, gdy w tym samym czasie przyrost ludnościowy Rzeszy wynosił 4,5%. Widzimy, że w rej.koszalińskiej przyrost naturalny wraz z imigracją tylko w znikomej części górowały nad emigracją i spadkiem liczby urodzeń. W porównaniu z innymi rejencjami prow.pomorskiej rej.koszalińska stała na ostatnim miejscu pod względem przyrostu ludności. Nawet pogranicze miało przyrost w wysokości 1,3%. Przyrost ludnościowy rej.koszalińskiej w porównaniu z prow.pomor-

ską, Prusami i Rzeszą ilustruje następujące zestawienie:

	Ludność wg. stanu z dn. 16.6.1933r.	Przyrost od dn. 16.6.1933r. bezwzględny	%
rej. koszalińska	685.708	5.039	0,7
pow. pomorska	1919.935	41.154	2,2
Prusy	39906.929	1730.940	4,5
Rzesza Niemiecka	66018.626	2839.527	4,5

Gęstość zaludnienia zmieniała się w sposób następujący:

	gęstość zaludnienia (miesz./km ²)	
	1925	1933
rej. koszalińska	48,2	48,6
pow. pomorska	62,1	63,4
Prusy	130,4	136,1
Rzesza Niemiecka	134,2	140,1

T a b e l a I.

Rozmieszczenie mieszkańców zatrudnionych w rolnictwie
wg. kategorii gospodarstw wiejskich.

P o w i a t y	Na 100 ha powierzchni użytkowanej rolniczo przypada w poszczególnych kategoriach gospodarstw wiejskich osób:					
	Kategorie gospodarstw wiejsk. wg. wielkości w ha:					
	do 0,5	do 2	do 5	do 20	do 100	ponad 100
Białogard	375	158	94	42	24	16
Bobolice	668	181	92	42	23	16
Bytów	635	180	96	42	25	21
Drawsko	525	192	86	42	22	15
Kołobrzeg-Miasto	775	179	99	55	26	17
Kołobrzeg-Karlin	801	295	85	40	24	16
Koszalin - Miasto	795	236	91	56	24	-
Koszalin - Wier	351	147	87	44	14	18
Lębork	349	122	88	42	24	17
Szczecinek	643	175	89	44	22	16
Miastko	778	267	94	40	23	17
Świdwiń	1181	187	92	40	22	15
Sławno	445	181	88	50	27	18
Słupsk-Miasto	1911	219	109	46	3	29
Słupsk - Wier	421	137	89	41	24	17
Rej. Koszalińska	588	173	89	42	24	17
Prusy Wsch.	434	186	90	44	22	16
Prusy	589	192	96	47	24	21

T a b e l a 2.

Zawodowo bierni 1925. (Berufszugehörige).

	Ogółem	Rolnictwo i Leśnictwo	Inne zawody	Handel i komunikac.	Przemysł i rzemiosło
		w odsetkach			
Białogard	53918	54,4	19,2	10,6	15,8
Boblice	22183	66,0	15,9	6,4	11,7
Bytów	28725	56,0	19,0	8,5	16,5
Drawsko	37858	51,5	17,5	8,3	22,7
Kołobrzeg-M.	30115	7,2	40,6	25,0	27,2
Kołobrzeg-Karlin	39932	70,0	12,9	4,6	12,5
Koszalin-M.	28812	4,4	35,8	19,8	40,0
Koszalin-W.	30022	73,0	12,6	3,3	11,1
Lębork	62115	55,9	18,7	9,1	16,6
Szczecinek	81460	58,5	17,2	9,9	14,4
Miastko	38698	61,5	12,4	8,0	18,1
Świdwiń	22726	56,6	17,8	10,2	15,4
Sławno	78478	61,1	15,7	7,3	15,9
Słupsk-M.	41602	2,4	31,9	26,8	38,9
Słupsk-W.	84020	72,0	12,7	4,7	10,6
Rej.Koszalińska	680664	53,0	18,8	10,2	18,0
Rzesza Niemiecka	63178619	23,0	19,0	17,0	41,0

T a b e l a 3.

Frekwencja w uzdrowiskach rej.koszalińskiej
1900-1929.

Rok	Kołobrzeg		Łeba	Rügen- walder- münde	Ust- ka	Pcł- czyn Zdrój	Uzdrowiska koszalińskie				
	Kuracja- sze	Turyś- ci					Bauer- hufen	Gr. Möl- len	Henken- hagen	Nest	Soren- bohm
1900	<u>20200</u>	-	<u>1966</u>	<u>457</u>	<u>2364</u>	<u>4956</u>	<u>168</u>	<u>214</u>	<u>891</u>	<u>252</u>	<u>586</u>
	12394	6521	593 ¹⁾	768	2035	1138	335	726	?	527	409
1913	16737	13493	1010	1492	3614	4126	724	1586	2878	900	943
1919	<u>29021</u>	-	<u>2124</u>	-	-	<u>6033</u>	-	-	-	-	-
	17739	2657	600 ²⁾	1650 ³⁾	3747	6003	350	929	2010	645	373
1925	<u>30115</u>	-	<u>2332</u>	<u>880</u>	<u>3876</u>	<u>5945</u>	<u>185</u>	<u>756</u>	<u>1374</u>	<u>398</u>	<u>614</u>
1929	16496	23402	638	1174	2970	3795	705	1314	3301	906	1087

U w a g a : liczby podkreślone oznaczają mieszkańców stałych a niepodkreślone - kuracjuszy (gości).

- 1) 1905.
2) Średnia 1914/1919.
3) 1920.

T a b e l a 4.

Pochodzenie optantów i uciekinierów.

W chwili wybuchu wojny 1914 r. na następujących terytoriach, utraconych po wojnie przez Niemców, mieszkało optantów i uciekinierów:

Powiaty	Gdańsk	Mała Litwa (obsz. Kłajpedy)	Prusy Wsch.	Prusy Zach.	Pomo- rze	Poz- nań- skie	Śląsk	Wschód ogółem	Zach. ogółem	Razem
Białogard	173	6	6	906	8	684	11	1794	24	1818
Bobolice	40	4	4	416	-	258	4	730	4	734
Bytów	231	2	2	1754	1	124	1	2115	19	2134
Drawsko	89	3	1	700	-	779	26	1598	21	1619
Koszalin-M.	163	14	-	670	-	570	20	1437	28	1465
Koszalin-W.	67	1	-	379	-	167	2	606	8	614
Kołobrzeg-M.	111	7	14	667	3	676	19	1497	38	1535
Kołobrzeg-Karlin	60	18	1	359	-	260	42	740	6	746
Lębork	562	32	9	3048	1	296	33	3981	23	4004
Szczecinek	187	10	-	1545	-	1537	30	3309	22	3331
Miastko	106	3	6	680	-	184	6	985	10	995
Świdwiń	27	1	-	358	-	294	3	683	8	691
Sławno	225	5	4	949	-	411	9	1603	25	1628
Słupsk-M.	351	24	28	1122	-	416	15	1956	51	2007
Słupsk-W.	205	20	2	1392	-	312	11	1942	16	1958
Rej.koszalińska	2587	150	77	14945	13	6968	236	24976	303	25279

(Wg. niepublikowanych danych statystycznych spisu 1925 r.)

T a b e l a 5.

Rozwój Miast.

	Spis ludności				Przyrost w odsetkach			
	1910	1919	1925	1933	1910/19	1919/25	1925/33	1910/33
1. Berwałd	2287	2276	2469	2795	- 0,5	8,5	13,3	22,3
2. Białogard	9264	10406	12422	13547	12,3	19,3	9,1	46,3
3. Bobolice	5169	5112	5424	6094	1,1	6,1	12,3	17,9
4. Bytów	7342	8660	8873	9420	10,4	2,5	6,2	20,1
5. Drawsko	6259	5977	6358	7301	- 4,5	6,4	14,8	16,7
6. Złocieniec	4770	4710	5246	6002	- 1,3	11,4	14,4	25,9
7. Kalisz+Pom.	3372	2956	3416	3857	-12,3	15,5	12,9	14,4
8. Karlin	2998	2715	2904	3354	- 9,5	7,0	15,4	11,9
9. Koszalin	23247	27005	28834	30389	16,2	6,8	5,4	30,8
10. Kołobrzeg	24786	29021	30276	33810	17,0	4,3	11,3	35,8
11. Lębork	13833	14777	17133	18995	6,8	16,0	10,8	37,4
12. Łeba	1972	2124	2329	2520	7,7	9,6	8,2	27,6
13. Szczecinek	11833	13264	15518	16136	12,1	17,0	4,0	36,4
14. Polnów	2754	2928	3470	3681	6,3	18,5	6,1	33,5
15. Połczyn	5156	6033	5850	6436	17,0	3,0	10,0	24,8
16. Okonek	2377	2473	2607	2962	4,0	5,4	13,6	24,7
17. Darłowo	5972	5608	6029	6377	6,1	7,5	5,8	6,8
18. Miastko	5926	6031	6728	7696	1,8	11,6	14,4	29,9
19. Świdwin	7715	7634	8428	9420	1,1	10,4	11,7	21,1
20. Sławno	6620	7063	7929	8738	6,7	12,3	10,2	31,8
21. Słupsk	33767	37603	41826	45307	11,4	11,2	8,3	34,2
22. Czaplinek	4512	4172	4493	4746	7,5	7,7	5,6	5,2
23. Sianów	2574	2581	2657	2978	0,3	2,9	12,1	15,7
Ludn. miast	195005	211129	231219	252461	8,2	9,5	9,2	29,4
" wsi	424338	442389	449964	442614	4,3	1,7	1,6	4,3
" razem	619343	653518	681183	695075	5,5	4,2	2,0	12,3

T a b e l a 6.

Emigracja ludności wiejskiej 1926 r.

P o w i a t y	E m i g r a n c i			%
	Głowy rodzin	Członko- wie rodz.	Razem	
Białogard	417	297	714	8,1
Bobolice	252	203	455	11,8
Bytów	277	127	404	11,9
Drawsko	381	236	617	9,7
Koszalin-wieś	243	202	445	7,7
Kołobrzeg-wieś	148	148	296	4,1
Lębork	292	332	624	6,8
Szczecinek	997	409	1406	10,9
Miastko	344	220	564	9,1
Świdwiń	185	98	283	7,6
Sławno	474	274	748	6,6
Słupsk-wieś	916	587	1503	9,7
Rej. Koszalińska	4926	3133	8059	8,6

T a b e l a 7.

Robotnicy sezonowi w okresie od połowy czerwca 1924 do połowy czerwca 1925.-

Gospodarstwa wiejskie	Obcokrajowcy z niemieckim językiem oj- czystym.	Inni cudzoziemcy	Razem
poniżej 0,5 ha	-	-	-
od 0,5 do 2 ha	10	-	10
" 2 " 5 "	-	1	1
" 5 " 20 "	27	24	51
" 20 "100 "	27	26	53
ponad 100 ha	601	379	980
Rej.koszalińska	665	430	1095
Powiaty			
Białogard	5	106	111
Bobolice	40	14	54
Bytów	32	7	39
Drawsko	15	43	58
Kołobrzeg-miasto	-	3	3
Kołobrzeg-Karlin	30	42	72
Koszalin-miasto	-	-	-
Koszalin-wieś	2	29	31
Lębork	3	9	12
Szczecinek	-	-	-
Miastko	297	96	393
Świdwiń	-	1	1
Sławno	19	15	34
Słupsk-miasto	1	-	1
Słupsk-wieś	221	65	286
Rej.Koszalińska	665	430	1095
" Szczecińska	1274	8477	9751
" Stralsundzka	1459	7467	8926
Pomorze	3398	16374	19772